

УДК 327:316.64.5

КОНЦЕПТ И ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТИ: ПОЛИТИКО- ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье раскрыты методологические и концептуальные основы феномена толерантности в политико-дипломатическом контексте. Автором рассматривается генезис понятия толерантности, анализируются основные парадоксы и модели толерантности.

Ключевые слова: толерантность, концепт толерантности, модель толерантности, парадокс толерантности.

Понятие «толерантность» (от лат. *tolerare* – примиряться, терпеть) относится к феномену условного допущения или условного принятия верований, действий, практик, которые субъект считает «неверными», но «приемлемыми», то есть, не нуждающимися в запрещении¹.

Большой вклад в формирование смыслового поля феномена толерантности внесли философы, в работах которых толерантность (обычно переводимая как терпимость) соотносится с целым рядом других феноменов или понятий. Аристотель рассуждал об особом срединном душевном складе, Платон о социальном сплочении, Г.Лейбниц о степени согласия, Дж.Локк о веротерпимости, И.Кант о доброте. В современных философских концепциях толерантность упоминается в связи с проблемами либерализма, национальной идентичности и мультикультурализма (К.Поппер, Ю.Хабермас, М.Уолцер и др.). В частности, Ю.Хабермас подчеркивает, что толерантность нельзя путать с гражданской добродетелью, понимаемой как готовность к сотрудничеству, компромиссу, консенсусу. Гражданская добродетель – конфликты

КУКАРЦЕВА М.А.,
доктор
философских наук,
профессор кафедры
политологии
и политической
философии
Дипломатической
академии
Министерства
иностраных
дел Российской
Федерации

решает, а толерантность – представляет собой добродетель политическую. Она работает в ситуации отсутствия единого языка и разумного единства, и тогда толерантность конфликты предотвращает².

О толерантности мы говорим во множестве аспектов: толерантность родителей по отношению к поведению их детей; друзей к слабостям друг друга; церкви к гомосексуальности; государства к религиям меньшинств; общества к девиантному поведению. Поэтому при анализе моделей толерантности надо учитывать их специфический контекст.

В рассуждениях о толерантности всегда вводятся характеристики того, что нужно принимать и терпеть. В связи с этим выделяют свободную и вынужденную толерантность. Свободная толерантность есть предмет взаимности и только тогда, когда все согласны, она работает. Всегда нужно видеть перспективу другой стороны. Если указанные характеристики введены авторитарно, то толерантность вынужденная. Люди должны терпеть то, что предписано терпеть.

Необходимо разводить общий концепт толерантности и более частные концепции (модели) толерантности³.

Концепт толерантности

Он состоит из трех компонентов.

1. *Компонент возражения* – допустимые верования или практики рассматриваются как плохие или неверные. Если этот компонент упущен, то мы должны говорить не о толерантности, а о индифферентности или аффирмации.

2. *Компонентом одобрения* – не снимает негатива, но дает определенные позитивные основания для преобразования негатива в релевантный контекст. В свете этих оснований нельзя не быть толерантным к тому, что неправильно. Определенные верования и практики плохи, но не настолько, чтобы с ними нельзя было примириться.

3. *Компонент неприятия* – характеризует пределы толерантности. Он сильнее, чем компонент одобрения. Здесь залегают три пограничные линии: нормы верований и практик, с которыми можно согласиться; с которыми можно смириться; с которыми смириться нельзя.

Таким образом, толерантность есть нормативно обусловленный концепт. Она – нечто, обусловленное соображениями нормы⁴.

Отсюда три парадокса толерантности.

1. Касаемый компонента возражения – парадокс толерантного расиста. Иногда люди полага-

ют, что расист это тот, кто полагает, что существуют «младшие расы», представители которых не заслуживают особого уважения, но к ним все-таки надо относиться толерантно. То есть расист – это человек, обуздавший свое желание дискриминации, например, по стратегическим, соображениям. Это превращает неприемлемые предрассудки в этическое оправдание. Следовательно, расист – добрый человек. Получается, что чем сильнее расовые предрассудки расиста, тем толерантнее он становится. Таким образом, расист не может служить примером ни добродетели толерантности, ни может призываться к толерантности. Решение парадокса – расист должен просто отказаться от своих взглядов. Ему следует не становиться толерантнее, а преодолевать свой расизм.

2. Касаемый компонента одобрения – парадокс моральной толерантности. Если соображения возражения и одобрения «моральны», то парадокс в том, что они морально верны или даже морально требуют быть толерантными и к тому, что морально неверно. Решение этого парадокса заключается в проведении дистинкции различных видов «моральных» соображений, некоторые из которых должны быть соображениями более высокого порядка, обосновывающими и ограничивающими толерантность.

3. Касаемый компонента неприятия – парадокс пределов толерантности.

Толерантный человек не приемлет интолерантность, поэтому интолерантен к ней. Джон Роулз – толерантная теория толерантности. Во имя толерантности следует провозгласить право не быть толерантным к интолерантности. К. Поппер, пытаясь разрешить этот парадокс, приходит к выводу, что неограниченная терпимость должна привести к исчезновению терпимости... Толерантность кончается там же, где и начинается. Этот парадокс разрешается установлением различия между двумя понятиями интолерантности: интолерантность тех, кто вне толерантности вообще, поскольку отрицает ее, и интолерантность тех, кто не хочет быть толерантным к отрицанию толерантности как нормы.

Те, кто интолеранты не нуждаются в том, чтобы быть толерантными. Слоган «нет толерантности к интолерантности» опасен тем, что однобоко характеризует некоего S как интолерантного⁵.

Моделі толерантності

1. **Толерантність як *разрешение*:** Толерантність є відношення між властю (або більшістю) і меншістю. Вертикальні відношення в толерантності: одна група в певних умовах щось дозволяє другій. Толерантність є неперешкода тому, що невірно, але допустимо. Більшість дозволяє, меншість приймає домінуючу більшість. Більшість толерантна до неї за прагматичними міркуваннями: не порушує громадянський мир і порядок, встановлений більшістю; за принциповими міркуваннями: може бути просто морально проблематичним змушувати людей відмовитися від певних віровань і практик. Приклади: Нантський едикт 1598 г.; С.Жижек – теорія об'єктивного насильства; німецька модель мультикультуралізму як реалізація політики «гастарбайтерства». Передбачалося, що мігранти приїждять, працюють і повертаються. Але цього не сталося.

2. **Толерантність як *сосуществование*.** Близька до першої. Різниця: горизонтальні відношення в толерантності: суб'єкт толерантності є в той же час її об'єктом. Задіявані рівні за силою групи. Нестабільна, залежить від моменту. Приклади: Аугсбурзький мир 1555 г.; Ш.Муфф – агонічна демократія; Британська модель мультикультуралізму: визнає меншість, щоб впливати на мусульманську середовище. Влада має справу не з кожним мусульманином, а з керівником общини (бенгальської, пакистанської). В Британії, наприклад, обговорюється питання, яке піднімає і Верховний судья, – про частинне визнання шариатських законів для мусульман. Це викликає критику. Британське законодавство було змінено, щоб відповідати системі ісламських банків.

3. **Толерантність як *уважение*.** Навіть сильно відрізняючись у своїх етичних уявленнях і фундаментальних цінностях життя, громадяни визнають один одного як рівні морально-політичні одиниці в єдиній структурі соціального життя: права і свободи, розподіл ресурсів і інтересів. Існує в двох формах – «формального рівності» і «якісного рівності». Перша: жорстка діалекція області публічної і приватної життя, в відповідності з якою етиче-

скі відмінності громадян повинні бути обмежені приватною сферою їх життя і вони не повинні вести до конфліктів в політиці. Приклади: Ю.Хабермас – консультативна демократія; французька модель мультикультуралізму: «секулярний республіканізм» французької влади: паранджа вдома, але не в школі. В Франції діє політика асиміляції, але зараз цей термін замінили «національною інтеграцією». Ви, спочатку громадянин Франції, і ви повинні знати мову, культуру Франції, дотримуватися французькі закони. Якщо ви громадянин, то ви приймаєте конституцію, а конфесійна належність – це особисте.

Вторая: повага до політичному рівності, до того, що може бути дуже важливо для людини. Соціальне і політичне рівності сумісно з культурними відмінностями.

4. **Толерантність як *почтение*:** виявлення поваги до етичних уподобань і установкам інших груп. Їх переконання етично привабливі, хоча і чужі. «закероване повага» (може, і підійде).

При виборі концепцій толерантності важливо брати до уваги два моменти:

1. оцінка сутності конфлікту, історії і характеру груп;

2. адекватне нормативне забезпечення толерантності в даному соціальному контексті.

Як свідчить історія, толерантність була виражена во багатьох: в любові до іншого, який помиляється, в стратегії збереження влади, пропонуючи в такій формі свободу меншістям, в мирному співіснуванні різних конфесій, які розділяють загальне ядро, в варіанті свободи особистості, в постулаті практичного розуму, в ідеї плюралістичного мультикультурного суспільства. Однак аргументи на користь толерантності – релігійні, прагматичні, моральні або епістемологічні – переважають кількість перерахованих вище концепцій толерантності. В сучасному мультикультурному суспільстві найбільш востребована модель толерантності як повага, при цьому «повага» трактується по-різному: як етико-ліберальне в дусі Дж.Локка, так і епістемологічне в дусі П.Бейля⁶.

Таким чином, толерантність – це важлива політико-дипломатична константа сучасного глобалізованого світу.

ССЫЛКИ:

- ¹ Толеранность. (под ред. М Мчедлова). – М., 2004.
- ² Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценностей и теорий / Ю. Хабермас / Социологические исследования. – 2006. – № 1. – С. 45-53.
- ³ Рязанов А. В. Манипулярный потенциал концепта «толерантность» / А. В. Рязанов // Философия и общество. – 2007. – № 1. – С. 82-97.
- ⁴ Fletcher, G. 1996: “The Instability of Tolerance”, in D. Heyd (ed.), *Toleration*, Princeton: Princeton University Press, 158–172.
- ⁵ Horton, J. 1994: “Three (Apparent) Paradoxes of Toleration”, *Synthesis Philosophica* 17, p. 7-20.
- ⁶ Forst, R. 2004: “The Limits of Toleration”, *Constellations* 11:3, p. 312-325.

Kukartseva M.A. The concept and phenomenon of tolerance: political and diplomatic dimension / Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation.

The article deals with the methodological and conceptual basis of the phenomenon of tolerance in the political and diplomatic context. The author considers the genesis concept of tolerance, analyzes the major paradoxes and model of tolerance.

Keywords: tolerance, tolerance concept, model of tolerance, tolerance paradox.

Кукарцева М.О. Концепт і феномен толерантності: політико-дипломатичний вимір / Дипломатична академія Міністерства закордонних справ Російської Федерації.

У статті розкрито методологічні та концептуальні засади феномена толерантності в політико-дипломатичному контексті. Автором розглядається генеза поняття толерантності, аналізуються основні парадокси та моделі толерантності.

Ключові слова: толерантність, концепт толерантності, модель толерантності, парадокс толерантності.

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2013

Прийнята до друку 21.02.2013